

ПРЫНЦЫПЫ ЎКЛАДАННЯ НОВАГА СЛОЎНІКА ІНШАМОЎНЫХ КРЫЛАТЫХ СЛОЎ БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ

Цеплякова Альбіна Дзмітраўна

Магілёўскі дзяржаўны ўніверсітэт імя А. А. Куляшова

(г. Магілёў, Беларусь)

У артыкуле разглядаюцца прынцыпы ўкладання слоўніка іншамоўных крылатых слоў у сучаснай беларускай літаратурнай мове. Падаюцца ўзоры слоўнікавых артыкулаў.

Ключавыя словы: фразеалогія, крылатыя словы, запазычанне, слоўнік, беларуская мова.

The article discusses the principles of creating a dictionary of foreign catchphrases of the modern Belarusian literary language. Examples of dictionary articles are given.

Keywords: phraseology, catchphrases, borrowing, dictionary, Belarusian language.

Крылатыя словы – гэта адзін з найбольш эфектыўных стылістычных сродкаў прыгожага маўлення [6]. У сучаснай беларускай літаратурнай мове ўжываецца шмат крылатых выразаў [3]. Вывучэнне такіх крылатых слоў – актуальная праблема беларускага мовазнаўства і актыўна распрацоўваецца у МДУ імя А.А. Куляшова на працягу ужо больш дваццаці гадоў у межах навукова-педагагічнай школы “Беларуская мова і яе сувязі з іншымі мовамі свету” [1; 4; 7]. У прыватнасці, быў створаны шэраг слоўнікаў крылатых выразаў [2; 5; 8; 9; 10; 11]. Аднак многія крылатыя словы ў беларускай мове застаюцца па-за межамі лексікаграфічнага апісання.

Новы слоўнік крылатых слоў прызначаны адлюстраваць іншамоўныя адзінкі, якія функцыянуюць у беларускай літаратурнай мове на працягу XX – пачатку XXI стагоддзяў [12; 13; 14]. Крылатыя словы ў слоўніку будуць апісаны паводле сваёй формы (з улікам фармальнага варыянтаў), значэння, крыніц, характару ўжывання ў маўленні. Кожны з вызначаных параметраў будзе прадстаўлены ў асобнай зоне слоўнікавага артыкула. Напр.:

Жыщцё ёсць сон <, і сон ёсць жыщцё> ← ісп. “*La vida es sueño*” – назва драмы (1635) іспанскага драматурга і паэта Пэдра Кальдэрона дэ ла Барка (1600–1681), у якой распавядаецца пра канфлікт паміж лёсам і абавязкам, чалавекам і прыродай, уладай і асобай. □ **Аб ілюзорнасці жыцця і адноснасці сну і явы.** 📖 – Жыщцё ёсць сон, – па-філасофску мовіў Лаўрык, калі яго дапяклі механізатары. З ім пагадзіліся... (В. Казько. Выратуй і памілуй нас, чорны бусел). “Усё міне, як сон”. Жыщцё – сон. Не, гэта не Кальдэрон, не рэмінісцэнцыя з вычытанага, кніжнага. Навагодні верш пісаўся Купалам у снежні 1909-га, пісаўся пасля Вільні, з якое паэт прывёз задуму асобнай вялікай паэмы. (А. Лойка. Як агонь, як вада...). Былі гэтыя дзівакі, што так ласкава ратавалі мяне: гаспадар хаты – сівавусы дзядзька з былых царскіх белавежскіх леснікоў ці аб’ездчыкаў, і яго дачка, салдатка, былая пакаёўка белавежскага ляснічага. Успаміналі яны мне сваё мінулае жыццё, як салодкі сон, і пракліналі вайну і немцаў усімі праклёнамі, якія толькі ведалі – і на рускай і на польскай мовах (М. Гарэцкі. Віленскія камунары). Я вымушаны катэгарычна не пагадзіцца з думкаю Настаўніка і заадно адзначыць, што ягонае выказванне аб нікчэмнасці чалавечага быцця пераклікаецца з выказваннямі некаторых філосафаў, якія сцвярджаюць, што жыццё чалавека – усяго толькі сон, міраж. (В. Гігевіч. Карабель).

Мілы друг ← фр. “*Bel ami*” – назва рамана (1886) французскага навэліста і паэта Гі дэ Мапасана (1850–1893). □ **Той, хто выклікае прыхільнасць да сябе; фамільярна-ласкавы зварот звычайна да каханага.** 📖 [Скараспей:] – Ты, аказваецца, жартаўнік. [Дабрыян:] – Хіба я сказаў што-небудзь смешнае? [Скараспей:] – У агульным парадку... Значыць, ты прымушаеш мяне станавіцца ў агульную чаргу? [Дабрыян:] – Божа барані! У мяне і на думцы не было прымушаць. Як сабе хочаш. [Скараспей:] – Ты што, мілы друг.. Прыкідваешся ці сапраўды такі?.. Не хочацца мне ўжываць моцнае слова. (К. Крапіва. Брама неўміручасці). Лёг ён і разважае, засынаючы: “Я думаю, што Грыгіхэс любіць мяне, аж ён гад. Сеўрука я не любіў за п’янства і хуліганства, аж ён прыняў мяне, як мілага друга”. (М. Гарэцкі. Віленскія камунары). Марыя Іванаўна... Маленькая, рухлівая. Усё бегае і ахае. Любімы зварот: “Мілы друг”. (І. Мележ. Дзённікі, запісныя кніжкі). [Дачка:] – Які ж ты малайчына! Вось гэта рамантыка! Ты, Ваня, Пячорын! Ты – Яўгеній Анегін! Ты ведаеш, хто ты? Ты – мілы друг! (*Упершыню ўсвядоміла ўсю прыгажосць душы брата.*) Ваня! Я думала, што толькі ў дзевятнацятым стагоддзі людзі маглі... (А. Макаёнак.

Кашмар). Не паспела зняць паліто – пазваніла Тацияна, таямнічым шэптам падзялілася навіной – у яе завёўся “мілы друг”, ёй патрэбен рэцэпт якой-небудзь маскі. (В. Іпатава. Дваццаць хвілін з Немезідай).

Ратуіце нашы душы! ← англ. *Save our souls!* або *Save our ship!* – выслоўе – адвольная расшыфроўка шырока вядомага афіцыйнага міжнароднага сігналу бедства SOS, які дзейнічаў з 1908 па 1999 гг. □ **Аварыйны сігнал, стан трывогі.** ☞ Лес, баронячы наша здароўе, ратуючы нашыя душы ад жорсткасцей часу, аказаўся сам безабаронным, бездапаможным перад нашай жорсткасцю. Мы здрадзілі сябру, мы здзекуемся над ім, мы забруджваем і знішчаем створаную не намі бяспэнную каштоўнасць і прыгажосць. (С. Давідовіч. Замалёўкі). *Зноў, як напрудвесні, пасля Сталінграда, пабеглі ў лес ратаваць душы самыя актыўныя нямецкія памагатыя. Агранома Пахілку яшчэ можна зразумець: эсэаўцы згвалцілі жонку, але начальнік зямельнай управы Спыхальскі таксама ў партызаны кінуўся. Хадзіў, як сыты выпрук, засяваў па дзесяць гектараў, біў конюхаў па твары. (І. Навуменка Сорак трэці). А нашто тыя храмы, калі ў іх гучаць крывадушныя словы, уносяцца малітвы за “кесара”? Хіба гэта ўспадоб Богу? Ратаваць трэба не храмы. Ратаваць трэба душы. (А. Усеня. Мой лістапад...).

Салодкае жыццё ← іт. *“La dolce vita”* – назва мастацкага фільма (1960) італьянскага рэжысёра і сцэнарыста Федэрыка Феліні (1920–1993). □ **Камфортнае, бесклапотнае, поўнае задавальненніў жыццё.** ☞ Аб тым. Завялі голад у той час, як хапіла б і моцнага недаядання. Хацелася мець лішні шэлег, а страціце ўсё. А адсюль і няўдачы з гэтым аспідам, і ганьба з татарамі, і тое, што мы ўвесь час сячом сук пад сабою і лянемся азадкам або, прабачце, мордай у гной. Абжэрліся салодкім жыццём – і нарадзілі, магчыма, сваю смерць. Знемагалі ў празмерных асалодах, а цяпер круціцеся. Як тут не ўспомніць прыказкі аб пчолах? (У. Караткевіч. Хрыстос прыязмліўся ў Гародні). А вось сёння пасля новай сутычкі з Ходасам успомніў усё да драбніц, пачынаючы з першай сваркі за сталом на дачы. “Чаму ён чапляецца? Што яму трэба? Кіну да д’ябла! Ну іх!.. Не, так лёгка я не кіну. Я вам наладжу салодкае жыццё. А пайду – дык з музыкай”, – пагражаў ён усёй брыгадзе. (І. Шамякін. Сэрца на далоні).

Хадзячая энцыклапедыя ← ням. *ein wandelndes Lexikon* – выраз з п’есы “Выбар нявесты” (“Die Brautwahl”, 1819) з цыкла “Серапіёнавы браты” (“Die Serapionsbrüder”, 1819–1821), нямецкага пісьменніка-рамантыка, казачніка, кампазітара, мастака і юрыста Эрнста Тэадора

Вільгельма Гофмана (1776–1822). □ *Чалавек, які валодае самымі разнастайнымі ведамі.* 📖 Смірноў – тып. Партрэт – вялікая галава, прафесарская лысіна і бародка вострая. Цікавіцца ўсім. Выдатная памяць. Хадзячая энцыклапедыя – усемагчымыя весткі па розных галінах ведаў захаваны моцна ў яго галаве. (І. Мележ. Дзённікі, запісныя кніжкі). Партызан – хадзячая энцыклапедыя – кагосьці павучаў: – Назва “рэвальвер” паходзіць ад англійскага слова “ту рэвольв”, што нашаму азначае – “круціцца”. Рэвальвер адпавядае нашаму нагану, бо ў ім круціцца барабан... (А. Карпюк. Данута). А Міхась, як сапраўдная хадзячая энцыклапедыя: – Не ўсе. Ёсць на зямлі камар, які не баіцца холаду. Вучоныя нядаўна даведаліся пра яго. Ён у Гімалаях жыве. Нават пры тэмпературы мінус шаснаццаць градусаў ён выдатна сябе адчувае. А лічынкі гэтага камара жывуць у ледзяной вадзе. (А. Якімовіч. Эльдарада просіць дапамогі). А хіба мог ён пагадзіцца з чужынцамі, калі так даражыў сваім? Не мог і замкнуцца ў сабе – ён жа энцыклапедыя хадзячая. І вы не здзіўляйцеся! Верце ці не, а гэта праўда... Ёсць людзі, якія ведаюць прыроду, гісторыю свайго краю. Трапляюцца, канечне, знаўцы фальклору, этнаграфіі. А ён усё ведае, ён усяго знаўца. А там, дзе веда, – там любоў... (У. Карпаў. Жывое сячэнне. Маленькая аповесць).

Літаратура

1. Іванова, С. Ф. Сацыякультурная прастора мовы (сацыяльныя і культурныя аспекты вывучэння беларускай мовы) / С. Ф. Іванова, Я. Я. Іваноў, Н. Б. Мячкоўская. – Мінск : Веды, 1998. – 112 с.
2. Іванова, С. Ф. Слоўнік беларускіх прыказак, прымавак і крылатых выразаў / С. Ф. Іванова, Я. Я. Іваноў. – Мінск : БФС, 1997. – 262 с.
3. Іваноў, Я. Я. Аб другасным спосабе дэрывацыі непрэцэдэнтных афарызмаў / Я. Я. Іваноў // Грани слова : сб. науч. ст. к 65-летию проф. В. М. Мокіенко. – М. : Изд-во ЭЛПИС, 2005. – С. 463–468.
4. Іваноў, Я. Я. Дыферэнцыяльныя прыметы афарызма : манаграфія / Я. Я. Іваноў. – Магілёў : Брама, 2004. – 160 с.
5. Іваноў, Я. Я. Крылатыя афарызмы ў беларускай мове : з іншамовных літаратурных і фальклорных крыніц VIII ст. да н. э. – XX ст. : тлумачальны слоўнік / Я. Я. Іваноў. – Магілёў : МДУ імя А. А. Куляшова, 2011. – 164 с.
6. Іваноў, Я. Я. Крылатыя словы / Я. Я. Іваноў // Беларускі фальклор : энцыклапедыя : у 2 т. – Мінск : БелЭн, 2005. – Т. 1. – С. 729–730.
7. Іваноў, Я. Я. Рускамоўныя запазычаныя крылатыя слоў у сучаснай беларускай мове / С. В. Венідзіктаў, Я. Я. Іваноў // Dziedzictwo przeszłości związków językowych, literackich i kulturowych polsko-bałto-wschodniosłowiańskich. – 2002. – Т. VIII. – S. 210–217.
8. Крылатыя выразы ў беларускай мове : з іншамовных (еўрапейскіх і амерыканскіх) крыніц XII–XX стст. : тлумачальны слоўнік / пад рэд. Я. Я. Іванова. – Магілёў : МДУ імя А. А. Куляшова, 2004. – 136 с.

9. Крылатыя выразы ў беларускай мове : з рускамоўных літаратурных і фальклорных крыніц XII–XX стст. : тлумачальны слоўнік. – Магілёў : МДУ імя А. А. Куляшова, 2006. – 208 с.
10. Лепта библейской мудрости: библейские крылатые выражения и афоризмы на русском, английском, белорусском, немецком, словацком и украинском языках. – Могилев : МГУ им. А. А. Кулешова, 2014. – 208 с.
11. Лепта библейской мудрости: русско-славянский словарь библейских выражений и афоризмов с соответствиями в германских, романских и др. языках : в 2 т. / под ред. Е. Е. Иванова [и др.]. – Могилев : МГУ им. А.А. Кулешова, 2019. – Т. 1. – 334 с. ; Т. 2. – 308 с.
12. Шестернёва, А. Н. Сравнительная типология фразеологических единиц белорусского, русского, английского и французского языков / А. Н. Шестернёва // Філологічні студіі. – 2017. – Вип. 16. – С. 255–262.
13. Tepljakowa, A. Über den Aufbau des Wörterbuchs der geflügelten Worte der modernen deutschen Schriftsprache (für Belarussen, die Deutsch als Fremdsprache studieren oder lernen) / A. Tepljakowa // Językoznawstwo. – 2020. – Nr. 1(14). – S. 107–128.
14. Tepljakowa, A. Die deutschen Entlehnungen geflügelter Worte in der modernen belarussischen Schriftsprache / A. Tepljakowa // Філологічний часопис. – 2019. – № 1(13). – С. 122–129.